

**TÜRKİYE'DE KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONU: (2015: 3-2019: 12)**

**LOANS AND DEPOSITS DOLLARIZATION IN TURKEY: (2015: 3-2019: 12)**

**Nurcihan AKŞEHİRLİ<sup>1</sup>**

**Öz**

Dolarizasyon, bir ülke tarafından yabancı bir paranın ulusal para yerine kullanılmasıdır. Dolarizasyonun temel nedenleri arasında; makroekonomik istikrarsızlık, piyasa yapısındaki eksiklikler ile düzenleyici çerçevedeki aksaklıklar ve de güven kaybı yer almaktadır. Bu çalışmada, 2015: 3-2019: 12 döneminde, Türkiye'de kredi ve mevduat dolarizasyonunun ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçüm sonucunda, 2015 yılının ilk çeyreğinde % 30 olan kredi dolarizasyonunun 2019 yılının son çeyreğinde % 38,2' ye, 2015 yılının ilk çeyreğinde % 38,8 olan mevduat dolarizasyonunun ise 2019 yılının son çeyreğinde % 47,7'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Dolarizasyona karşı alınan tüm tedbirlere rağmen, 2015: 3-2019: 12 döneminde makro ekonomik göstergelerde yaşanan dalgalı seyrin, ulusal paraya güven tesis edilmesine ve dolayısıyla dolarizasyon verilerinin 2015 yılı seviyesine düşürülmesine engel teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, ekonominin genelinde sağlanacak istikrarın, dolarizasyon sürecinde başarılı olunması için ön koşul niteliğinde olduğu ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kelime:** Kredi Dolarizasyonu, Mevduat Dolarizasyonu, Makroekonomik İstikrar

**Jel Kodları:** E 32, E 52

**Abstract**

Dollarization is the use of a foreign currency by a country instead of a national currency. Among the main causes of dollarization; macroeconomic instability, deficiencies in the market structure and deficiencies in the regulatory framework and loss of confidence. In this study, it is aimed to measure loan and deposit dollarization in Turkey in 2015:3-2019:12 period. As a result of the measurement, it was determined that credit dollarization, which was 30% in the first quarter of 2015, increased to 38.2% in the last quarter of 2019, and deposit dollarization, which was 38.8% in the first quarter of 2015, to 47.7% in the last quarter of 2019. Despite all measures against dollarization, it has been concluded that the fluctuating course of macroeconomic indicators in 2015: 3-2019: 12 period prevented confidence in national currency and thus lowering dollarization data to 2015 level. In this context, it has been demonstrated that the stability to be achieved throughout the economy is a prerequisite for success in the dollarization process.

**KeyWords:** Credit Dollarization, Deposit Dollarization, Macroeconomic Stability

**Jel Codes:** E 32, E 52

<sup>1</sup> Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, E-posta: [naksehirli@gmail.com](mailto:naksehirli@gmail.com), [ORCID: 0000-0001-6659-9376](https://orcid.org/0000-0001-6659-9376)

## GİRİŞ

Bir ülkede, yabancı bir paranın ulusal para yerine; değer saklama, hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanılması, 'dolarizasyon' olgusunu ifade etmektedir. Dolarizasyonun ilk aşamasını, yabancı paranın değer saklama aracı olarak kullanılması oluşturmaktadır. Bu aşamada, yurtiçi yerleşikler, ulusal enflasyon oranındaki artış nedeniyle ulusal paranın değer kaybından korunmaya çalışmaktadır. İkinci aşamada, istikrarsız ve yüksek enflasyon oranı, yabancı paranın hesap birimi olarak talep edilmesine neden olmaktadır. Son aşamada ise yurtiçi yerleşikler, ulusal para değerinin istikrarını yitirmesi nedeniyle istikrarlı bir değere sahip yabancı bir parayı değişim aracı olarak kullanmaktadır (Berke, 2009: 129-130).

Bir ülkede, yabancı bir paranın yasal düzenlemeler çerçevesinde kanuni para kapsamında kullanılması resmi dolarizasyon; ulusal bir paranın kanuni para olarak kullanılıyor olmasına rağmen ekonomik faaliyetlerin hem ulusal hem de yabancı para cinsinden gerçekleştirilmesi kısmi dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Finansal dolarizasyonda ise varlık ve yükümlülük dolarizasyonu bir arada geçerli olmaktadır. Varlık dolarizasyonunda, ekonomik birimler yabancı para nakit ve varlık tutarken; yükümlülük dolarizasyonunda firmalar, hanehalkı ve hükümetler yurtiçi ve yurtdışından yabancı para cinsinden borçlanmaktadır. Finansal dolarizasyonda varlık tarafı kredi dolarizasyonunu, yükümlülük tarafı ise mevduat dolarizasyonunu ifade etmektedir (Gençay, 2007: 3-89).

Dolarizasyon, ülke ekonomileri açısından önem taşıyan bir konu olup literatürde de konuya ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Sever (2012) çalışmasında, döviz kurundaki belirsizlik ve Türkiye'de dolarizasyon ilişkisini 1989-2010 dönemi için incelemiştir. İlgili dönemde altıncı gecikmeye kadar döviz kurundaki belirsizlik ve dolarizasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu; nedenselliğin dolarizasyondan döviz kurundaki belirsizliğe daha kuvvetli olduğu; altıncı gecikmeden sonra ise dolarizasyonun döviz kurunda belirsizlik oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akıncı, Özer ve Usta (2005) çalışmasında varlık ve yükümlülük dolarizasyonunun nedenlerini ele almıştır. Varlık, yükümlülük ve bileşik dolarizasyon endeksleri oluşturmuş ve 2002 yılında uygulanmaya başlanan İstikrar Programı'nın dolarizasyon eğilimini terse çevirmede başarılı olduğu sonucunu elde etmiştir.

Balaylar ve Duygulu (2004) çalışmalarında, 1987-2000 döneminde para talebinin öngörülebilirliğini ve istikrarını araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda para ikamesinin varlığı durumunda, para talebinin öngörülemeyeceği hipotezinin doğruluğuna ulaşmıştır.

Saraç (2010) çalışmasında Vektör Otoregresif Modelini (VAR) kullanarak enflasyon ve dolarizasyon arasındaki ilişkiyi nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre enflasyonun dolarizasyonun nedeni olduğunu belirlemiştir.

Broda ve Yeyati (2003) çalışmalarında standart ahlaki tehlike argümanları ile ilgili olmayan mevduat dolarizasyon kaynaklarını araştırmayı ve bankaların yükümlülüklerine yönelik optimal para birimi kompozisyonunu seçtiği bir model geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmalarında, iki para birimi cinsinden ekonomilerdeki düzenleyicilerin, para birimi-kör ölçütünden ayrılarak ve para birimleri arasında istenmeyen para birimi uyumsuzluklarını önleyecek şekilde farklılaşarak potansiyel fayda sağlayacağı sonucuna varmışlardır.

Edwards ve Magendzo (2001) çalışmalarında, dolarizasyonun var olduğu ekonomilerdeki makroekonomik göstergeleri incelemiştir. Dolarizasyonun düşük enflasyon ve hızlı büyüme ile ilişkisini analiz etmiş; makro ekonomik oynaklığın dolarize olan ve olmayan ekonomilerde farklılaşmadığı sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada, (2015: 3-2019: 12) döneminde, Türkiye'de kredi ve mevduat dolarizasyonunun ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle dolarizasyonun ölçüm yöntemlerine yer verilmiştir. Kredi ve mevduat dolarizasyonunun neden ve etkilerinin ele alınmasının ardından Türkiye'de dolarizasyon sürecine değinilerek ölçüm sonuçları sunulmuştur. Sonrasında dolarizasyonun terse döndürülmesine yönelik olarak alınan önlemler aktarılmıştır. Söz konusu önlemlerin ölçüm sonuçlarına etkisi üzerinde durularak dolarizasyonun çözümüne ilişkin politika önerileri iletilmiştir.

## **1. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN ÖLÇÜMÜ**

Dolarizasyonun ölçülmesiyle ilgili kesin bir yöntem bulunmamakta; ölçüm, farklı yöntemlerle yapılmaktadır. Aşağıda belirtilen mevduat, varlık ve bileşik dolarizasyon ölçümleri söz konusu yöntemler arasında yer almaktadır (Kaya ve Açdoğuran, 2017: 328-329).

$$\text{Mevduat Dolarizasyonu} = \left( \frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Geniş Para Arzı}} \right) \quad (1)$$

$$\text{Varlık Dolarizasyonu} = \left( \frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Tutulan Varlıklar}}{\text{Toplam Varlıklar}} \right) \quad (2)$$

*Bileşik Dolarizasyon* =

$$\left[ \left( \frac{\text{Toplam Dış Borç}}{\text{GSMH}} \right) + \left( \frac{\text{YP Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Geniş Para Arzı}} \right) + \left( \frac{\text{YP Cinsinden Devlet Borçları}}{\text{Toplam Devlet Borçları}} \right) \right] \quad (3)$$

Bu çalışmada dolarizasyon ölçümü, kredi ve mevduat dolarizasyonu değişkenleri ile yapılmıştır. Aşağıda yer verildiği gibi; kredi dolarizasyonu, yurtiçi yerleşiklere ait yabancı para cinsinden kredilerin toplam krediler içindeki payı; mevduat dolarizasyonu ise yurtiçi yerleşiklere ait

yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payı hesaplanarak ölçülmüştür.

$$\text{Kredi Dolarizasyonu: } \left( \frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Krediler}}{\text{Toplam Krediler}} \right) \quad (4)$$

$$\text{Mevduat Dolarizasyonu} = \left( \frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Toplam Mevduatlar}} \right) \quad (5)$$

## 2. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN NEDENLERİ

Makroekonomik istikrar, düşük faiz oranlarını, yüksek yatırım seviyesini ve üstün bir ekonomik performansı gerektirmektedir (Edwards, 2001: 1-2). Makroekonomik verilerde oluşan istikrarsız seyir, piyasa yapısında meydana gelen eksiklikler ile düzenleyici çerçevede yer alan aksaklıklar ve de son olarak istikrarsızlık ortamının hem nedeni hem de sonucunu oluşturan güven kaybı, dolarizasyon olgusunun üç temel nedenini oluşturmaktadır (Serdengeçti, 2005: 2-19). Makro ekonomik istikrarsızlık çerçevesinde, yüksek enflasyon ve yüksek bütçe açıkları sonucunda oluşan kamu borçlanması hızla artmaktadır. Enflasyon oranlarının yükselerek kronik hale gelmesinin ve ulusal paranın devalüe edilmesinin ardından, yurtiçi yerleşikler ulusal paraya güvenini kaybetmekte; yabancı bir parayı veya yabancı para cinsinden varlıkları talep etmektedir. Bu süreçte yurtiçi yerleşikler borçlanmaya yönelik işlemlerini de ulusal para yerine yabancı bir para ile gerçekleştirmeyi tercih etmektedir (Özen, 2018: 104-105). Dolayısıyla yüksek enflasyon, bütçe açıkları ve kamu borçlanmasının bulunduğu ülkelerde, ulusal para cinsinden varlıkları elde tutmanın yaratacağı maliyetten korunma isteği, dolarizasyonun yaygınlaşmasının temel nedeni olmaktadır (Yalçiner ve Mutlu, 2018: 451). Diğer yandan, mal ve hizmet piyasaları ve finansal borsalardaki dünya ticaretinin artması ve fiyat istikrarının yeniden vurgulanması da dolarizasyona yol açmaktadır (Alesina ve Barro, 2001: 381-385).

Düzenleyici çerçevedeki aksaklıklar ile piyasa yapısındaki eksiklikler de dolarizasyonun bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Bir ülkede, yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarına verilen devlet garantisinin, tasarruf sahiplerinin bankalarda bulundurdukları mevduat tutarının tamamını içeriyor olması, dolarizasyonu artırmaktadır. Nitekim yabancı para cinsinden tüm mevduat/katılım fonlarının sigorta kapsamında yer alması, yabancı para mevduat sahiplerini bankaların iflas ederek mevduat/katılım fonlarını geri ödeyememesi durumuna karşı koruma altına almaktadır. Yetkili kurumlar tarafından % 100 garanti veriliyor olması, bankaların piyasa değerini artırdığı için, bankacılık sisteminin yabancı parayı cazip kılarak dolarizasyonu teşvik eden uygulamalara yönelmesine neden olmaktadır. Öte yandan vergilere ve ceza oranlarına yönelik düzenlemeler de ulusal para cinsinden işlem maliyetini artırması nedeniyle dolarizasyon sürecini hızlandırmaktadır

(Serdengeçti, 2005: 2-19). Son olarak güven kaybı da dolarizasyona etki etmekte; finansal varlıkların talep edilmesinde hayati öneme sahip olmaktadır. Bilhassa yüksek enflasyonun kronikleştiği ülkelerde, enflasyon kabul edilebilir seviyelere düşse bile dolarizasyon oranının azalmaması, ulusal paraya ilişkin güvensizliğin devam ettiğinin önemli ve açık bir göstergesi olmaktadır (Zeybek, 2014: 46).

### **3. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN ETKİLERİ**

Dolarizasyon, ortaya çıktığı ülkenin makroekonomik koşullarına göre farklı etkilere yol açmakta; bu etkiler olumlu ya da olumsuz nitelik gösterebilmektedir. Olumlu etkileri kapsamında; dolarizasyonun gelişmekte olan ekonomilere sağladığı iki büyük fayda bulunmaktadır. Dolarizasyon, ülke içinde uygulanan istikrar politikalarının kredibilite eksikliğinden kaynaklanan fiyat ve gelir bozukluklarını engellemektedir. Ayrıca bilgi ve kurumsal fraksiyonlara ayrılmayı azaltarak finansal piyasaların etkinliğini artırmaktadır (Zeybek, 2015: 42-46). Dolarizasyon, ülke ekonomileri için faydanın yanı sıra maliyet de yaratmaktadır (Chang ve Velasco, 2002: 1-25). Dolarizasyon, ekonomideki kırılganlıkların kaynağı olabilmektedir. Hükümetin, bankacılık sisteminin, diğer finansal kurumların ve bankacılık dışı özel kesimin bilanço uyumsuzlukları, dolarizasyonun getirdiği ekonomik sıkıntıların temelini oluşturabilmektedir. Öte yandan, dolarizasyon ulusal para politikasının etkinliğini azaltmakta; aktif kur müdahalelerini daha tehlikeli hale getirerek ilave maliyetler yaratabilmektedir. Yabancı para değişimler, vergiden kaçınmanın maliyetlerini azaltıp kayıt dışı ekonomiyi geliştirebilmektedir (Alagöz, 2009: 35-38). Ayrıca dolarizasyon, verilen dolar kredilerin geri ödenmeme riskini artırarak bankacılık krizlerini de tetikleyebilmektedir. Bankacılık sektöründeki sorunların tüm ekonomiye bulaşmasına neden olarak finansal krizleri de beraberinde getirebilmektedir (Erdoğan ve Baykut, 2019: 40-41).

### **4. TÜRKİYE'DE KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONU**

1980 öncesi dönemde, uygulanan ekonomi politikaları neticesinde Türkiye'de yüksek enflasyon kronik; dış açık da sürekli hale gelmiştir. Ekonomik ortamda oluşan söz konusu sorunların çözülmesi için çeşitli reformlar içeren bir program oluşturulması gereği duyulmuştur. Bu kapsamda, 24 Ocak 1980 tarihinde, temelinde piyasa mekanizması olan bir takım kararlar alınmıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde öncelikli olarak, döviz kuru sistemine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından 1981 yılında günlük döviz kuru uygulamasına başlanmıştır. 1988 yılında döviz kurlarının piyasada belirlenmesine ilişkin uygulamaya gidilmiştir (Balaylar, 2018: 552-568).

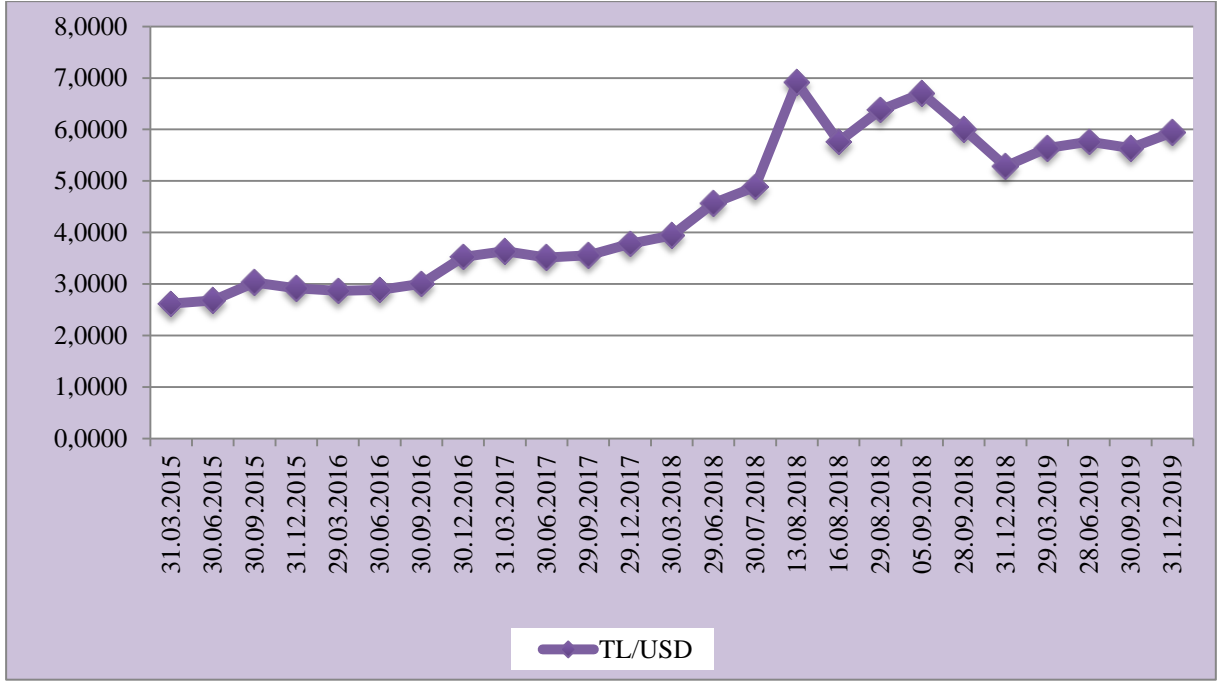
11 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 Sayılı Karar'la Türk Lirası konvertibl hale gelmiştir. Ayrıca, bu süreçte yapılan düzenlemelerle, yerli ve yabancı birey ve kurumlara Türk Lirası ve yabancı para üzerinden mevduat hesabı açabilme, borçlanma ve hisse senedi gibi finansal araçlarla yatırım yapabilme imkânı sağlanmıştır (Kal, 2019: 360). 1989 yılında, mevduat dolarizasyon oranı sürekli artış göstererek % 22,6'ya yükselmiştir. 1990'lı yıllarda, enflasyon başta olmak üzere ekonomik

istikrarsızlığın artması ve döviz kurunun öngörülebilir olması, ulusal para cinsinden yatırım araçlarının riskini artırarak finansal sistemdeki dolarizasyon oranının yükselmesine ve sorunun 2000'li yıllara da yansımaya neden olmuştur. 1990 yılında % 23,6 olan mevduat dolarizasyon oranı, 2000 yılında artarak % 42,6'ya yükselmiştir (Sarı, 2007: 32-33).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde döviz kurlarının artması ile oran daha da artmıştır. (Balaylar, 2018: 552-568). 2001 yılının üçüncü çeyreğinde, kredi dolarizasyon oranı % 50,8, mevduat dolarizasyon oranı ise % 61,4'ye ulaşmıştır (Gençay, 2007: 3-89). Aynı yıl, dalgalı döviz kuru rejimine geçilmesi ile döviz kurlarının düşmesi, döviz tevdiat hesaplarında çözülme sürecini başlatmış; mevduat dolarizasyon oranı azalmaya başlamıştır (Balaylar, 2018: 552-568). 2002 yılına gelindiğinde % 36,5 seviyesine gerilemiştir. Öte yandan 2002 yılından itibaren kredi dolarizasyonu da düşüş trendine girmiş ve 2006 yılının üçüncü çeyreğinde % 15,7 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulamaya konulması, aynı yıl Avrupa Birliği (AB) Konseyi tarafından, Türkiye'ye AB'ye katılım öncesi mali desteğini artırma kararı alması ve küresel piyasalardaki likidite şartlarının Türkiye'nin lehine ilerlemesi, ulusal paraya güveni artırarak dolarizasyon oranlarının azalmasını sağlamıştır. Bu dönemde, uluslararası rezervlerin yükselmesi, enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara gerilemesi ve oynaklığın azalması da dolarizasyondaki düşüşün diğer nedenleri arasında yer almıştır (Gençay, 2007: 3-89).

Ancak 2008 yılında yaşanan Küresel krizin olumsuz etkilerinin baş göstermesi sonucunda enflasyonun tekrar yükseleceğine yönelik beklentilerin oluşması, dolarizasyondaki olumlu seyri tekrar ters çevirmiş ve dolarizasyon oranında artış yaşanmıştır (Ağaslan ve Gayaker, 2019: 364). 2013 yılına gelindiğinde, Federal Reserve (FED), para politikalarında sıkılaşmaya giderek politika faiz oranlarında artışa gitme kararı almıştır. Bu karar, Türkiye de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ulusal paralarında değer kaybına sebep olmuştur. 2015 yılının ilk çeyreğinde kredi dolarizasyonu % 30; mevduat dolarizasyonu ise % 38,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte yabancı sermaye girişlerinde de azalış yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi ile gerek finansal gerekse reel sektördeki belirsizlik artış göstermiştir (Balaylar, 2018: 552-568). 2016 yılının son çeyreğinde kredi dolarizasyonu % 34,7'ye, mevduat dolarizasyonu % 40,6'ya yükselmiştir. 2017 yılında kredi dolarizasyonu azalış, mevduat dolarizasyonu ise artış eğilimine girmiştir. Aynı yılın üçer aylık dönemlerinde kredi dolarizasyonu sırasıyla % 33,6, % 32, % 32 ve % 32,6 olarak gerçekleşmiştir. Mevduat dolarizasyonu ise 2017 yılının ilk çeyreğinde % 43,2'ye yükselmiş, sonraki dönemlerde de % 42,5, % 42,5, % 42,7 seviyelerinde yer almıştır. 2018 yılına gelindiğinde, Türk Lirası büyük bir spekülasyonla karşı karşıya kalmıştır. 30 Mart 2018'de 3,9441, 29 Haziran 2018'de 4,5724, 30 Temmuz 2018'de 4,8885 seviyesinde olan TL/USD kuru, 13 Ağustos 2018 tarihinde 6,9126 düzeyine yükselmiş ve grafik 1'de de yer aldığı gibi ulusal para yaklaşık % 40 değer kaybetmiştir.

**Grafik 1.** Türk Lirası/Amerikan Doları Kuru (Mart 2015-Aralık 2019, TL)



(Kaynak: TCMB, 2020a).

Döviz kurlarındaki aşırı dalgalanma, başta enflasyon olmak üzere diğer makro ekonomik göstergelere de yansımıştır. Tablo 1'e göre, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)'ndeki yıllık değişim 2015-2016 yıllarında % 7,6- % 8,5 bandında hareket etmiştir. 2017 yılının ilk çeyreğinde çift haneli rakamlara ulaşarak % 11,2'ye yükselmiştir. 2018 yılının ilk çeyreğinde % 10,2 olan enflasyon oranı, aynı yılın ikinci çeyreğinde % 15,3'e, Ağustos ayında yaşanan dalgalanma sonrasında ise % 24,5'e çıkmıştır. Aynı dönemde TÜFE bazlı reel efektif kuru (2003=100) 62,4 ile analiz ettiğimiz dönemin en düşük seviyesine inmiştir.

2015 ve 2016 yıllarında % 42,4 - % 47,5 aralığında olan brüt dış borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ya oranı 2018 yılının üçüncü çeyreğinde % 53,3, aynı yılın son çeyreğinde ise % 55,9'a yükselmiştir. Diğer yandan, 2017 yılının üçüncü çeyreğinde en iyi performansını göstererek % 10,6 oranında artış kaydeden GSYİH, 2018 yılının ilk çeyreğinde % 7,3, aynı yılın üçüncü çeyreğinde % 2,6 oranında artmıştır. Piyasalarda oluşan dalgalanma, ekonomide büyüme oranının azalışa geçmesine neden olmuş; 2018 yılının son çeyreğinde ise GSYİH % 2,9 küçülmüştür. Tüketicilerin ekonomiye yönelik gelecekteki beklenti ve değerlendirmelerini ölçen Tüketici Güven Endeksi, 2015 ve 2016 yıllarında 74 ve 74,9 seviyelerine kadar yükselirken 2018 ikinci çeyreğinde 70,1, üçüncü çeyreğinde 59,9, dördüncü çeyreğinde ise 58,7'ye gerilemiştir.

2015 yılının ilk çeyreğinde 103,1 olan Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi de 2016 yılının aynı döneminde 110,5 düzeyine kadar yükselmiştir. Aynı yılın diğer dönemlerinde 100'ün altına inerek 2017 yılının ikinci çeyreği itibarıyla tekrar bu sınırın üzerine çıkmıştır. Ancak 2018 yılının üçüncü çeyreğinde analiz ettiğimiz dönemin en düşük seviyesine gerilerek 88,5'e düşmüştür.

**Tablo 1.** Makroekonomik Göstergeler (Mart 2015-Aralık2019)

Dönem	(*) TÜFE Yıllık Değişim (% )	(**) TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	(***) Brüt Dış Borç Stoku (Milyon USD)	(***) Brüt Dış Borç Stoku/GSYİH (%)	(****) Büyüme Oranı (%)	(*****) Tüketici Güven Endeksi	(*****) Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi
2015/3	7.61	104.74	396,123	42.4	3.72%	64.4	103.1
2015/6	7.20	99.19	408,411	44.7	7.29%	66.3	103.5
2015/9	7.95	91.95	410,171	46.3	6.42%	59.1	98.4
2015/12	8.81	99.17	400,445	46.5	6.10%	74.0	104.9
2016/3	7.46	102.62	414,447	48.7	4.60%	67.0	110.5
2016/6	7.64	101.88	423,902	49.5	4.81%	69.3	99.6
2016/9	7.28	101.53	419,539	48.9	-0.46%	74.9	98.0
2016/12	8.53	93.58	409,655	47.5	4.35%	63.9	96.1
2017/3	11.29	90.87	418,755	49.4	5.34%	67.8	97.7
2017/6	10.90	92.89	439,833	52.7	6.03%	69.9	100.7
2017/9	11.20	91.67	444,636	52.6	10.61%	69.3	105.9
2017/12	11.92	86.33	454,495	53.3	7.34%	65.6	100.6
2018/3	10.23	85.06	465,725	52.7	7.35%	71.3	102.6
2018/6	15.39	78.14	456,328	51.6	5.85%	70.1	94.4
2018/9	24.52	62.49	446,422	53.3	2.63%	59.9	88.5
2018/12	20.30	76.36	440,681	55.9	-2.96%	58.7	96.4
2019/3	19.71	75.32	446,689	59.3	-2.01%	59.4	90.7
2019/6	15.72	72.32	439,688	60.9	-1.55%	57.6	93.2
2019/9	9.26	76.83	433,889	59.1	0.65%	55.8	97.6
2019/12	11.84	76.08	(-)	(-)	6.04%	58.8	102.6

(Kaynak\*: TCMB, 2020b). (Kaynak\*\*: TCMB, 2020c). (Kaynak\*\*\*: HMB, 2020a).

(Kaynak\*\*\*\*: HMB, 2020b). (Kaynak\*\*\*\*\*: TÜİK, 2020).

Artan enflasyon, yükselen faiz oranları, düşen büyüme oranları ve döviz kurunun aşırı değerlenmesi sonucunda yurtiçi yerleşiklerin Türk Lirasına olan güveni azalmıştır. Yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payı, Türk Lirası mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payını aşmıştır (Ağaslan ve Gayaker, 2019: 364). Tablo 2'de de belirtildiği gibi, 2018 yılının ilk çeyreğinde % 33,3 olan kredi dolarizasyonu, aynı yılın ikinci çeyreğinde % 35,7'ye yükselirken, 2018 Eylül ayında % 42,3 ile incelediğimiz dönemin en yüksek seviyesine gelmiştir. Aynı yılın sonunda % 39,9'a gerilemiş; 2019 yılının ilk 6 ayında % 40'ın üzerinde yer alırken, son 6 ayında % 38,5 ve % 38,2 olarak gerçekleşmiştir. Mevduat dolarizasyonu ise 2018 yılının ilk çeyreğinde % 43,2 iken 2019 yılının aynı döneminde % 51,4'e yükselmiştir. 2019 yılının ikinci çeyreği, mevduat dolarizasyonunun % 51,8 ile en yüksek orana ulaştığı dönem olmuştur. Böylelikle iki dönem üst üste mevduat değişkenindeki yabancı para payı ulusal para payının üzerine çıkmıştır. Oran, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde % 49,2'ye, aynı yılın son 3 ayında ise % 47,7'ye gerilemiştir.



## Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

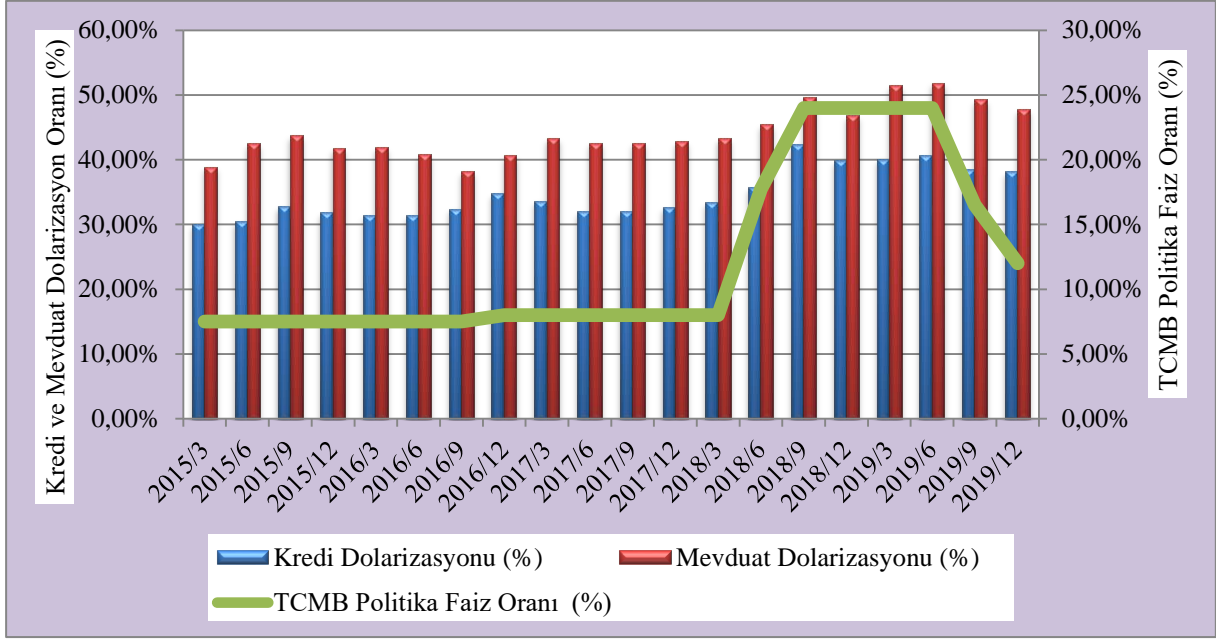
**Tablo 2.** Türkiye'de Kredi ve Mevduat Dolarizasyonu (Mart 2015-Aralık 2019, %)

Dönem	Kredi Dolarizasyonu (%)	Mevduat Dolarizasyonu (%)
2015/3	30.08	38.89
2015/6	30.47	42.47
2015/9	32.79	43.74
2015/12	31.78	41.69
2016/3	31.42	41.95
2016/6	31.40	40.76
2016/9	32.36	38.13
2016/12	34.78	40.67
2017/3	33.66	43.28
2017/6	32.05	42.59
2017/9	32.00	42.57
2017/12	32.60	42.78
2018/3	33.33	43.28
2018/6	35.70	45.39
2018/9	42.35	49.72
2018/12	39.92	46.81
2019/3	40.07	51.43
2019/6	40.63	51.85
2019/9	38.51	49.24
2019/12	38.20	47.72

(Kaynak: BDDK, 2020).

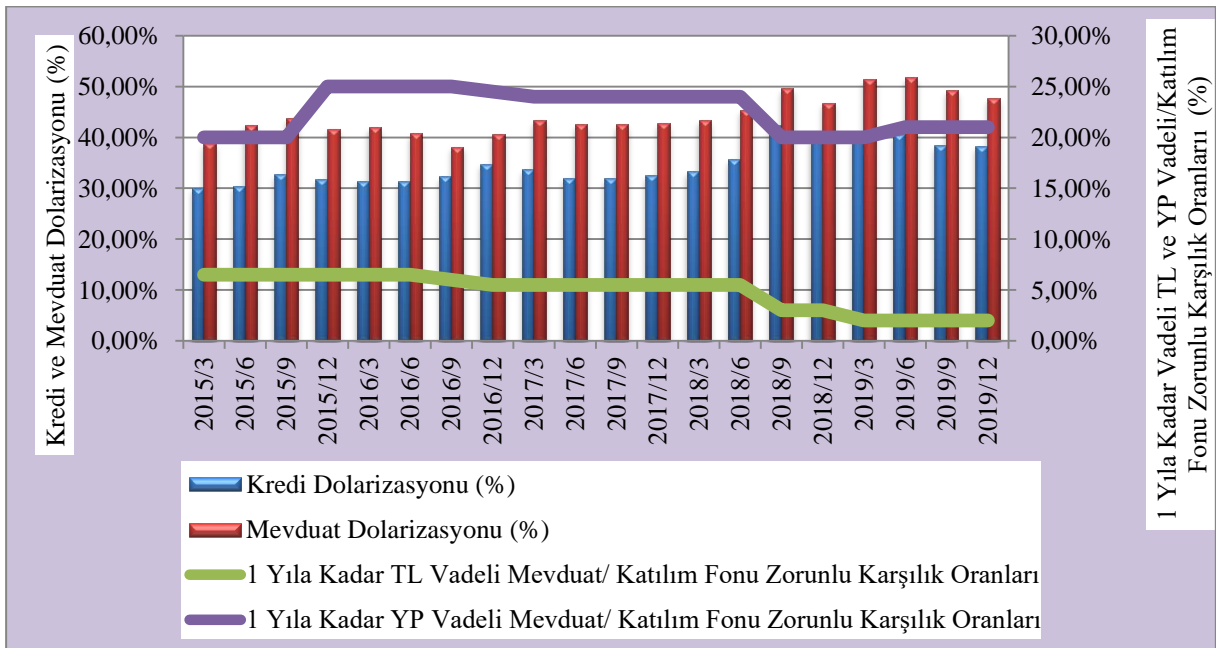
2018 yılı Ağustos ayı itibarıyla Türk Lirası'nda meydana gelen değer kayıpları ve döviz kurunda oluşan spekülasyon ataklarının önüne geçilmesi amacıyla başta TCMB, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) olmak üzere, ekonomiye yön veren yetkili tüm kurumların işbirliğine dayalı olarak bir dizi önlem alınmış ve sürecin yarattığı olumsuzluklar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak BDDK, 12 Ağustos 2018 tarihli ve 7929 sayılı Karar ile swap işlemlerinin belirli sınırlar dahilinde gerçekleşeceğini açıklamıştır. Bu kapsamda, bankaların Türk Lirası vererek döviz almakta olduğu swap işlemlerinin bundan böyle, bankaların hesapladıkları en son yasal öz kaynak tutarının % 50'sini aşamayacağını duyurmuştur (BDDK, 2018: 39).

03 Ağustos 2018 tarihinde, TCMB tarafından döviz likiditesine ilişkin; bankaların bir haftalık vadenin yanı sıra bir aylık vadeyle de döviz depo olanağından yararlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca TCMB tarafından döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine tekrar başlanacağı ifade edilmiştir (TCMB, 2020d). Mart 2018 döneminde % 8 olan ve Haziran 2018 itibarıyla önce % 16.50 sonrasında da % 17.75 seviyesine yükseltelen TCMB politika faizinde (bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı) Eylül 2018 döneminde 625 baz puanlık bir artış gerçekleştirilmiştir. Böylelikle TCMB, fiyat istikrarını sağlamak için parasal sıkılaştırma yolunda son derece önemli bir adım atmış ve bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı, grafik 2'ye göre, % 24'e yükseltilmiştir (TCMB, 2018: 15-55).

**Grafik 2.** Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Politika Faiz Oranı (Mart 2015-Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020e).

Bu dönemde alınan önlemler kapsamında, 13 Ağustos 2018 tarihinde zorunlu karşılıklara yönelik olarak, Türk Lirası zorunlu karşılık oranları tüm vade dilimlerinde 250 baz puan; yabancı para diğer yükümlülükler için bazı vadelerde zorunlu karşılık oranları 400 baz puan indirilmiştir. Söz konusu düzenlemelerle finansal sisteme yaklaşık 10 milyar TL ve 6 milyar USD ile 3 milyar USD tutarında altın cinsinden likidite sağlanması hedeflenmiştir. 2015-2019 dönemi 1 yıla kadar vadeli Türk Lirası ve yabancı para vadeli mevduat/katılım fonu zorunlu karşılık oranlarına grafik 3'de yer verilmiştir (TCMB, 2020f).

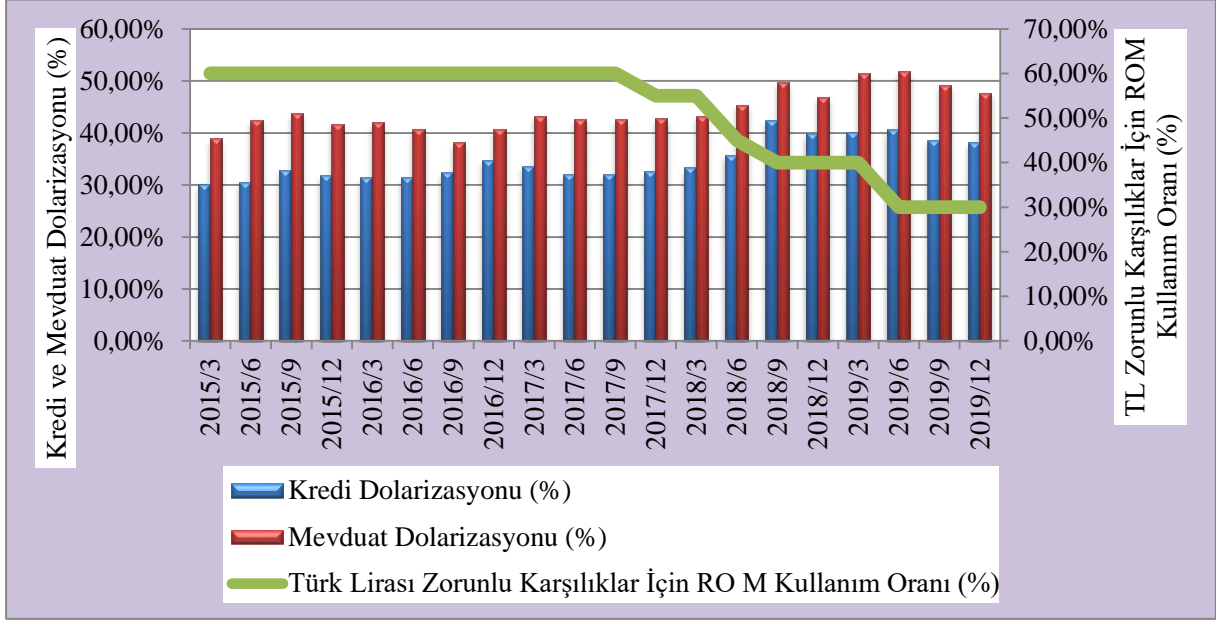
**Grafik 3.** 1 Yıla Kadar Vadeli Türk Lirası ve Yabancı Para Vadeli/Katılım Fonu Zorunlu Karşılık Oranları: (Mart 2015-Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020g).

## Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

Bu dönemde TCMB, para politikası çerçevesindeki düzenlemelerin yanı sıra piyasalara ilişkin de tedbirler almıştır. Bu kapsamda, grafik 4'e göre, Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) döviz imkân oranı üst sınırını önce % 55'ten % 45'e ardından da % 40'a çekerek dilim aralıklarını tekrar oluşturmuştur. TCMB, bu değişiklik ile birlikte, bankalar için yabancı para cinsinden likiditeyi artırırken, ulusal para cinsinden likiditeyi sıkılaştırmıştır (TCMB, 2018: 15-55).

**Grafik 4.** Türk Lirası Zorunlu Karşılıklar İçin Rezerv Opsiyon Mekanizması Kullanım Oranı (Mart 2015-Aralık 2019, % )



(Kaynak: TCMB, 2020g).

Alınan diğer önlemler çerçevesinde, 30 Ağustos 2018 tarihli 53 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile mevduat tevkifat oranlarında 3 ay süre ile geçerli olmak üzere değişiklik yapılmıştır. Bu doğrultuda; 6 aya kadar (6 ay dâhil) vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları % 20, 1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları % 16, 1 yıldan uzun vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları ise % 13 tevkifata tabi tutulmuştur. Ayrıca, 6 aya kadar (6 ay dâhil) vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına % 5, 1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına %3, 1 yıldan uzun vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına % 0 oranında tevkifat uygulanmasına karar verilmiştir (Gazete, 2020).

Mevduat ve kredi dolarizasyonunun 2019 yılında da devam etmesi nedeniyle ve döviz tevdiat hesaplarındaki artışın önünü kesmek amacıyla alınan önlemlere 2019 yılında yenileri eklenmiştir. Bu kapsamda, 14 Mayıs 2019 tarihli ve 1106 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararının 1. Maddesi doğrultusunda kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden % 0,1 banka ve sigorta muameleleri vergisi alınmasına karar verilmiştir (GİB, 2020). Ayrıca, TCMB, 10 Ocak 2020 tarihinden geçerli olmak üzere, yabancı para zorunlu karşılıklara komisyon uygulamasına başlamıştır. USD cinsinden mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için tesis edilen zorunlu karşılıklara uygulanan komisyon oranı yıllık % 0,025 oranında, USD dışındaki dövizler cinsinden mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için

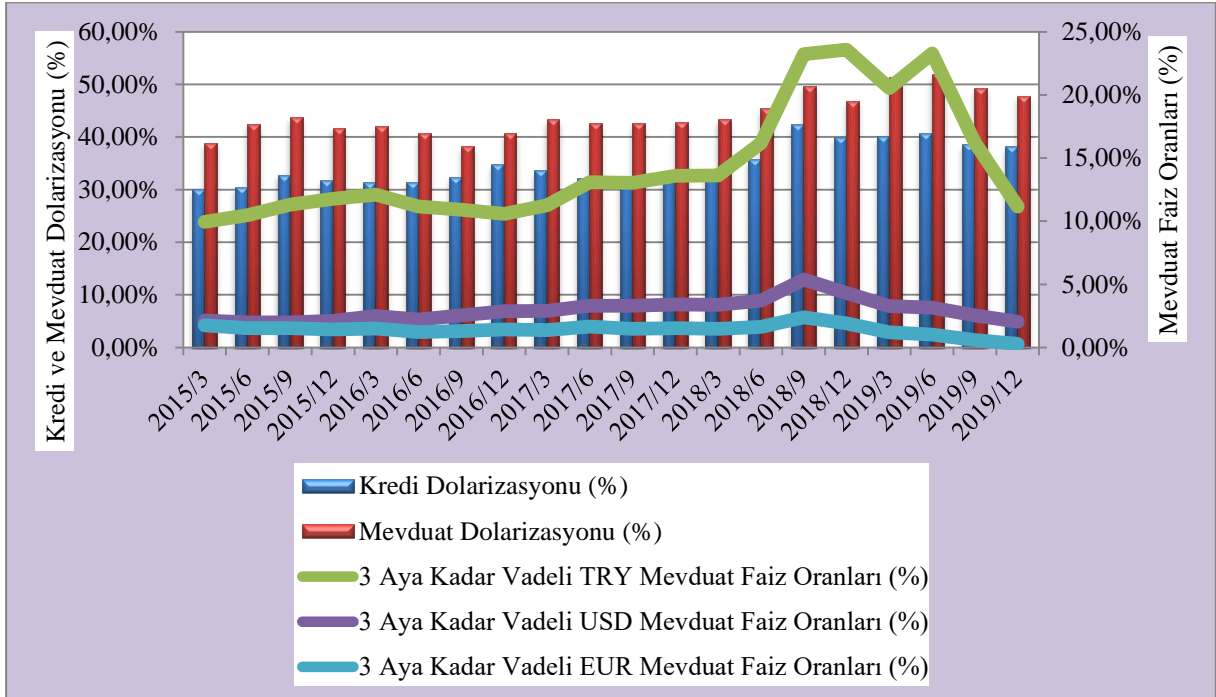
tesis edilen zorunlu karşılıklara uygulanan komisyon oranı üzerinden yıllık % 0,0025 komisyon alınması kararlaştırılmıştır (TCMB,2020h).

2018 ve 2019 yıllarında gerçekleştirilen, örneklerine de yer vermiş olduğumuz, tüm düzenlemeler sonucunda ekonomik göstergelerin bir kısmında 2018 üçüncü ve dördüncü çeyreğine göre nispi bir iyileşme sağlanmıştır. Enflasyon oranları 2019 yılı itibarıyla gerilemeye başlamıştır. 2019 yılının üçüncü çeyreğinde tekrar tek haneli rakamlara inerek % 9,2 oranında gerçekleşmiş ancak 2019 yılı son döneminde % 11,8'e yükselmiştir.

TCMB politika faiz oranı 2019 yılı üçüncü çeyreğinde % 16.50, dördüncü çeyreğinde ise % 12'ye düşürülmüştür. Aynı seyir, 3 aya kadar vadeli mevduat faiz oranlarında da görülmüştür. Grafik 5'de de belirtildiği gibi, 2018 yılı üçüncü çeyreğinde vadeli mevduat faiz oranları TL'de % 23,2, USD' de % 5,3, EURO' da % 2,3 iken 2019 yılının son çeyreğinde sırasıyla % 11,1, % 2 ve % 0,2'ye gerilemiştir. Ancak brüt borçlanma stokunun GSYİH' e oranı, 2019 itibarıyla artmaya başlamış ve ilk 6 ayın sonunda % 60,9'a yükselmiştir.

Aynı dönemde GSYİH' deki küçülme seyri devam etmiştir. GSYİH ilk üç ayda % 2, ikinci üç ayda % 1,5 küçülmüştür. Üçüncü çeyrek itibarıyla % 0,6 ile büyüme tekrar başlamış; son üç ayda büyüme oranı % 6'ya ulaşmıştır. Tüketici güven endeksi 2019 yılı üçer aylık dönemlerde sırasıyla 59,4, 57,6, 55,8, 58,8 olmuştur.

**Grafik 5.** Mevduat Faiz Oranları: (Mart 2015- Aralık 2019, %)



(Kaynak: TCMB, 2020ı).

Diğer yandan, 2019 yılı sonunda kredi dolarizasyonu % 38,2, mevduat dolarizasyonu ise % 47,7'ye gerilemiş olsa da 2015, 2016 ve 2017 yıllarındaki seviyelerinin üzerinde kalmıştır. Analize dâhil etmiş olduğumuz 2015: 3-2019: 12 döneminde makro ekonomik göstergelerin dalgalı seyir

göstermesi, ulusal paraya olan güven kaybının sürmesine ve dolayısıyla yabancı para cinsinden varlık tutma ve borçlanma eğiliminin devam etmesine neden olmuştur.

Bu açıdan, Serdengeçti (2005) dolarizasyona yönelik çözümlerin, yabancı para kullanımından vazgeçirme ve ulusal para kullanımını özendirme amaçlaması gerektiğini belirtmiştir. Dolarizasyonu azaltmaya ilişkin uygulamalarda başarıya ulaşılmasının, piyasa eksikliklerinin giderilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve tutarlı yasal düzenlemeler ile güvenilir politikaların uygulanmasına bağlı bulunduğunu ifade etmiştir. Makroekonomik istikrarın, ters dolarizasyon sürecinin başarısında ön koşul niteliği taşıdığını; fiyat istikrarını sağlamaya yönelik sıkı ve kararlı para-maliye politikalarının uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Dolarizasyonun azaltılması sürecinde, güven unsurunun ön plana çıktığını; güven unsuru için de sağlam bir para politikasının yanı sıra, ulusal para kullanımını özendirecek ve güven yaratacak uygulamaların oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

### SONUÇ

Dolarizasyon, bir ülkenin yabancı bir parayı ulusal parasının yerine değer saklama, hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanmasıdır. Finansal dolarizasyon, varlık ve yükümlülük dolarizasyonunun bir arada gerçekleştiği durumdur. Varlık dolarizasyonunda ekonomik birimler yabancı para cinsinden nakit ve varlık tutarken; yükümlülük dolarizasyonunda borçlanma, yabancı para cinsinden gerçekleşmektedir. Finansal dolarizasyonda; varlık tarafı kredi dolarizasyonunu, yükümlülük tarafı ise mevduat dolarizasyonunu kapsamaktadır. 2015: 3-2019: 12 dönemine ait ölçüm sonuçlarına göre kredi dolarizasyonu 2015 yılının ilk çeyreğinde % 30 iken 2019 yılının son çeyreğinde % 38,2'ye; mevduat dolarizasyonu ise 2015 yılının ilk çeyreğinde % 38,8 iken 2019 yılının son çeyreğinde % 47,7'ye yükselmiştir. 2018 yılının Ağustos ayında, döviz kurundaki aşırı dalgalamanın ekonomik göstergelere yansması ile dolarizasyon sürecinde artış yaşanmış ve analiz edilen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte, dövizle yönelik spekülasyonun önüne geçilmesi amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, TCMB ve SPK başta olmak üzere tüm kurumların işbirliği ile bir dizi önlem alınarak döviz kurlarındaki ve dolayısıyla dolarizasyon oranındaki artış bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Alınan önlemler neticesinde, kredi ve mevduat oranında azalış yaşanmakla birlikte 2015, 2016 ve 2017 yılı seviyelerine düşürülemediği. Analizimize dâhil ettiğimiz dönemde makro ekonomik göstergelerde oluşan dalgalı seyir, dolarizasyon oranının istenilen düzeye indirilmesine engel teşkil etmiştir. Dolarizasyonun ters çevrilmesinde, finansal istikrarın en önemli unsur olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kredi ve mevduat dolarizasyon oranlarının düşürülmesine yönelik olarak; öncelikle fiyat istikrarının korunmasına ilişkin kararlı para ve maliye politikaları uygulamalarına devam ettirilmelidir. Ekonomi genelinde sürdürülebilir büyüme sağlanarak ekonomik performans iyileştirilmeli ve ulusal paraya güven oluşturulmalıdır.

**KAYNAKÇA**

- Ağaslan, E. & Gayaker, S. (2019). "Türkiye'de Para İkamemesinin Belirleyicileri: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 364.
- Akıncı. Ö., Özer, Y. B. & Usta, B. (2005). *Dolarizasyon Endeksleri Türkiye'deki Dolarizasyon Sürecine İlişkin Göstergeler*, Çalışma Tebliği, no.5/17, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü.
- Alagöz, A. (2009). *Türkiye'de Dolarizasyon ve Kur Riskinin Boyutları: Görgül Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alesina, A. & Barro, R.J. (2001). "Dollarization", *Aea Papers and Proceedings*, 381-385.
- Balaylar, N. A. (2018). "Türkiye'de Finansal Serbestleşme Döneminin Mevduat Bankaları Fon Kaynak ve Kullanımları Üzerine Etkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 552-568.
- Balaylar, N. A. & Duygulu, A. A. (2004). "Türkiye'de Para İkamemesi Olgusu ve Para Talebinin İstikrarı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 33-54.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2018, *Faaliyet Raporu*, E.T: 15 Şubat 2020, <[https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/hakkında\\_0003\\_10.pdf](https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/hakkında_0003_10.pdf)>
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2020, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>>
- Berke, B. (2009). "Tam Dolarizasyonun Makroekonomik Politika Yansımaları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 129-130.
- Brona, C. & Yeyati, E. L. (2003). "Endogenous Deposit Dollarization", *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, 160, 1-30.
- Chang, R. & Velasco, A. (2002). "Dollarization: Analytical Issues", *NBER Working Paper*, 8838, 1-25.
- Edwards, S. (2001). "Dollarization: Myths And Realities", *Universidad Austral And National Bureau of Economic Research*, 1-2.
- Edwards, S. & Magendzo, I. I. (2001). "Dollarization, Inflation And Growth", *National Bureau Of Economic Research*, 1-23.
- Erdoğan, H. & Baykut, E. (2019). "Türkiye'de Yerleşik Bireyler ve Şirketlerin Döviz Hesaplarının Ekonometrik Analizi", *Bankacılar Dergisi*, 110, 40-41.

## Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020, E.T: 15 Mart 2020, <[https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/Cumhurbaskani\\_Karari/1106\\_6802\\_ck.pdf](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Cumhurbaskani_Karari/1106_6802_ck.pdf)>

Gençay, O. (2007). *Finansal Dolarizasyon ve Finansal İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Değerlendirmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020a, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>>

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020b, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>>

Kal, S. H. (2019). "2003-2018 Dönemi Türk Ekonomisinde Dolarizasyon, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Kur Oynaklığı İlişkisi", *İstanbul İktisat Dergisi*, 69(2), 360.

Kaya, E. & Açıdoğru, B. (2017). "Finansal Dolarizasyon Unsurları Olarak Kredi Dolarizasyonu ve Mevduat Dolarizasyonu İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 328-329.

Özen, A. E. (2018). "Dolarizasyon Olgusu: Teorik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 104-105.

Resmi Gazete, 2020, E.T: 15 Şubat 2020, <<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180831-7.pdf>>

Saraç, T. B. (2010). "Enflasyon ve Para İkamisi İlişkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1994:01-2009:12)", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 147-152.

Sarı, İ. (2007). *Makroekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi: Ampirik Bir Yaklaşım*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Serdengeçti, S. (2005). *Dolarizasyon/Ters Dolarizasyon*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Sever, E. (2012). "Türkiye'de Dolarizasyon Süreci ve Döviz Kuru Belirsizliği İlişkisi", *Sosyoekonomi*, 1, 204-222.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018, Faaliyet Raporu, E.T. 15 Şubat 2020, <<http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2018/tr/m-0-4.html>>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020a, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/doviz+kurlari/gosterge+niteligindeki+merkez+bankasi+kurlarii>>

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020b, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020c, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/Veri+%28Tablolar%29+Subat+2020/>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020d, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2018/DUY2018-31>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020e, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020f, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2018/DUY2018-32>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020g, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Bankacilik+Verileri/Zorunlu+Karsiliklar/>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020h, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d798900-ec75-4419-9af0-25951c2940d0/YP-uygulanan+faiz+oranlar%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d798900-ec75-4419-9af0-25951c2940d0-m.79k95>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020ı, E.T: 17 Mart 2020, <<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/lrcsQFWXtqo%3D/tr>>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2020, E.T: 15 Mart 2020, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>

Yalçın, K. & Mutlu, A. A. (2018). "Küresel Kriz Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolarizasyon Süreci", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(2), 451.

Zeybek, H. (2014). "Dolarizasyon ve Finansman Maliyeti", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 46.

Zeybek, H. (2015). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolarizasyon ve Finansman Maliyeti Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.